

פקידים בריטים חוזרים למדינת ישראל

מאת חביב כנען

שליטים לפנים ואורחים כיום

מאז הורד הדגל הבריטי מעל בנין ארמון הנציב העליון בירושלים (בארמון זה שוכן כיום מטה משקיפי או"ם), הופכת ישראל אתר התעניינות הולכת וגוברת בקרב כרבע מיליון הבריטים ששירתו בארץ ישראל באדמיניסטרציה האזרחית, במשטרה ובצבא (בשנתיים האחרונות של השלטון הבריטי בארץ שמרו על בטחונם כ־80 עד 100 אלף חיילים) ובתפקידים שונים במשך 30 שנות המנדט הבריטי. בארץ ישראל עברו על רבים מהם השנים המאושרות ביותר של חייהם. בה למדו את תורת השלטון וממנה נשלחו לתפקידים חשובים בחלקים אחרים של האימפריה. בה הקימו חיי משפחה, ובה גולדו ילדיהם, נהנו ממעמד ומהכנסה יפה. חסכו כספים וחזרו לבריטניה מובטחים מבחינה חמרית לעת זקנתם. בארץ ישראל היו צדים להתרוממותן של פרשיות חשובות בהיסטוריה של ימינו. בה ראו את העם היהודי חותר לקראת עצמאות, מבלי הירתן מן הקשיים שהם, הבריטים, ערמו על דרכו. כאן נחלו אכזבות גדולות כאשר הרומנטיקה הערבית המהוללת הוכיחה עצמה כמכשיר הריאקציה והשיגאה שהיתה מכוונת לא פחות נגדם מאשר נגד היהודים.

עכשיו באים רבים מהם לביקור במדינת ישראל, בארץ ששירתו בה 10, 20 ואפילו 30 שנים. הם הולכים ברחובות תלאביב תוהים ומוקסמים, חולפים בסוירים על פני הדרום והגלב, בו הגיעה בתקופתם ההתיישבות היהודית רק עד גדרה, מטיילים ברחובות ירושלים המחולקת, מסיירים באוניברסיטה העברית ובמשרדי הממשלה, מסתובבים ליד בנין הכנסת, מנסים לאתר את בתי הקפה בהם היו באים ללגום בירה. עתה ביקשו למצוא בהם מכרים יחודיים שאתם שירתו פעם יחד במשרדי ממשלת המנדט. או הביטו על חבריהם היהודים מגבוה, כיאה לשליטים ואותם הבריטים הקרים, השקולים, האדישים לכל, מתלהבים עתה בפגישותיהם עם הישראלים האלה, מנתחים את העבר ומגנים את חטאי מדיניות ממשלותיהם. גאים הם על כך שהצהרה בלפור שלהם היוותה את אבן הפינה לבנין המדינה היהודית ועל 30 שנות המנדט שעל אף ההתנגשויות והאיבה, הניחו את היסודות הראשונים למדינה זאת.

כעובד ותיק לשעבר בשלטון המנדטאטורי, שראה את נפתולי המדיניות הבריטית בארצנו, אני מוצא ענין מיוחד בפגישות עם האורחים מבריטניה כדי לשמוע את דעתם על העבר והתרשמותם ממראה עיניהם בישראל כיום. יש משהו סמלי בהזדמנות זאת ללגום בירה עם אלה ששלטו כאן, היו מפקדי משטרה, לחמו בנו, גיהלו מבנין המזכירות הראשית בירושלים את מדיניות הארץ, ניסו להחניק את השאיפות הלאומיות שלנו ועשו הכל כדי לעצור בעד התקדמות הישוב. הביקורים במדינת ישראל משמשים הזדמנות לתהות על המדיניות של בריטניה, שהתחילה בהבטחות זוהרות לעם היהודי, הפכה לבגידה בו ונסתיימה בטריקה זועמת בשער הארץ עם הקמת המדינה היהודית והתפתחה לרגשי אהדה ויחסי ידידות הנרקמים בין שני העמים כיום.

ידידות בריטניה-ערב

מה פשר לכשלון הטראגי של מדיניות אנגליה שהביא לפירודם הנועזת מארץ המנדט ?

הראשונה בשרשרת עובדות אלה שמעלים סקידי בריטניה לשעבר היא האמונה התמימה בידידות בין בריטניה לבין העולם הערבי.

האגדה על ידידות זאת נולדה עוד במלחמת העולם הראשונה, כאשר התחילו מאחורי מסך המאבק הצבאי ההכנות למערכה המדינית לקראת הנצחון בחזיתות. ביסוד המערכה הזאת עמדו התכניות לחלוקת האימפריה העות'מנית המתפוררת. כבר שנים רבות לפני לפני המלחמה גילתה בריטניה עניין רב בחשיבותה של סוריה הדרומית (כלומר ארץ-ישראל) למען הגנת תעלת סועץ, שהייתה את עורק התחבורה העיקרי בינה לבין הודו ושאר שטחי החסות בעולם הרחוק. הבריטים הגיעו אז למסקנה שבלי אהדת הערבים קשה יהיה עליהם לחדור למזרח הקרוב ובלי עזרתם לא יוכלו לנצל את והאוצרות הטמונים בחלק זה של העולם.

על הכרה זאת התבסס ההסכם בין הנציב העליון הבריטי במצרים, סיר הנרי מקימהון, ושריף מכה, חוסיין אבן עלי. הנציב שהבטיח עצמאות לארצות ערב עם מפלת האימפריה הטורקית תמורת עזרה צבאית שהערבים יגישו לבריטניה נגד טורקיה. כך התחיל על אדמתה הקדושה של חגיז המרד המפורסם של הערבים נגד טורקיה בפקוד קצינים בריטים ובעזרת הזהב הבריטי הבריטים שניצחו מאחורי הקלעים על "מרד במדבר" (קולונל לורנס, גרטרוד בל, רונאלד סטורס, קולונל גיוקומב, הארכיאולוגי הוגארט), היו קשורים במזרח מזה שנים רבות. קסם להם חבל ארץ זה בקסמיו המדיניים והרומנטיים. הם האמינו שבריטניה תירש את טורקיה בחלק זה של העולם במידה שבריטניה תדע לרכוש את ידידות הערבים. הערבים לא היכרו עדיין דמות הפקיד הבריטי הקולוניאלי ולא העלו על הדעת מה עשויות להיות תוצאות הידידות הזאת. הם ידעו רק את חברי המטנה המדיני והצבאי בקאהיר, שהיו רובם ככולם אדיבים, בקיאים בדרכי החיים הערבים ובתולדותיהם, היטיבו לדבר בלשונם והיו מוכנים לעזור להם בהגשמת שאיפותיהם הלאומיות.

הצהרת בלפור שירדה על המחנה הפרו-ערבי שפעל במסגרת "המשרד הערבי" בקאהיר כרעם ביום בהיר. כשהתקבלה הידיעה על הבטחת ממשלת בריטניה לעם היהודי בדבר הקמת בית לאומי בארץ-ישראל, שוגר הוגארט לשריף חוסיין כדי להסביר לו שהצהרת בלפור נעדרת למעשה כל חשיבות מדינית ואינה אלא מחווה של ידידות ללא כל תוכן ריאלי. ואז גם נרמזו לערבים רמז מפורש שארץ-ישראל תישאר ארץ ערבית.

ההוראות שניתנו מקאהיר לגנרל בורטון, שנתמנה מושלה הצבאי הראשון של ארץ-ישראל הכבושה בידי צבאות אלנבי, היו ברוח הצהרת מקימהון וחייבוהו להקדיש את עיקר תשומת-הלב לאוכלוסייה הערבית. בהתאם להנחיות אלה התעל מהגנרל מן העובדה שירושלים היתה כבר אז מאוכלסת רוב יהודי. לגביו קבעה העובדה שבארץ-ישראל כולה היו יהודים אחוז מבוטל ולכן מינה כיועצו לעיניים אורחיים ערבי נוצרי, גבריאל חדאד מאלכסנדריה.

חדאד ראה את ארץ-ישראל כארץ ערבית ומינה כעוזרו הראשי, לאומן ערבי צעיר מירושלים, חגי אמין אל חוסייני. כך התחילו לצמוח שרשי הרעה, עוד בראשיתו של השלטון הבריטי. יידי הערבים בקרב הפקידות הבריטית זכו במשרות מרכזיות באדמיניסטרציה הארץ-ישראלית הן בשלוש שנות השלטון הצבאי והן לאחר מכן בממשל האזרחי. הם היו אנטי-ציונים מתוך הכרה שהמדיניות הפרו-ציונית של לונדון בטעות יסודה, איננה משרתת את האינטרסים של האימפריה וגורמת עוול לערבים שהם הידיד הגדול של בריטניה במזרח הקרוב. תפיסתם המדינית היתה שארץ-ישראל חייבת להישאר ארץ ערבית מכיוון שרוב תושביה הם ערבים ולא יהיה זה מוסרי להפכה לארץ יהודית בעזרת הכיבושים הבריטיים. כן גם סברו, שהמדיניות הבריטית במזרח הקרוב יכולה להישען רק על ידידות הערבים אם רצוה לשמור על הבסיסים הבריטיים. הם לא הסתירו דעתם שהתמיכה בבית לאומי יהודי עשויה רק ליצור חייץ בין בריטניה והאומה הערבית.

ההתנגדות לבית הלאומי

פקידים אלה ראו חובה להפר את חששות הערבים ביחס לבית הלאומי היהודי. כבר בשנת 1920 פנה מושלה הצבאי השלישי של ארץ-ישראל, הגנרל לואיס בולס אל הערבים והניח את דעתם בדברים אלה: „אל דאגה, ידידי. בארץ-ישראל לא יקום לעולם שלטון יהודי. רק לבניה של הארץ זכות הבעלות עליה“. לעומת 400 שנים של שלטון עותומני, שהחניק כל ניצוץ של לאומנות ערבית, עודדו הבריטים את האוכלוסייה הערבית להפגין נגד הציונות. בימי השלטון הבריטי היו החגים הדתיים (כמו נבי מוסא) ביטוי להתנגדותם לרעיון הבית הלאומי. בנוכחות נציגי השלטון הבריטי קראו המפגינים לעשות שפטים ביהודים ובציונים הגוזלים את ארצם. אחרי ההפגנה הראשונה, גיגש מושלה של ירושלים, קולונל רונאלד סטורס למנהיגי ההמון, לחץ ידיהם והביע את אהדתו לשאיפות הערבים.

הידיעה על הצלחת ההפגנות בירושלים פשטה במהירות בארץ כולה ועוררה תסיסה אנטי-יהודית חריפה. בכל מקום הושמעו סיסמות, כמו: „הלאה יהודים!“, „ארץ-ישראל — לנו!“. כאשר הזהירו היהודים את השלטון שעידוד הפגנות פוליטיות עשוי להביא לידי פרעות, גילו הבריטים פני גלבים: „תחת שלטון בריטי, לא יפרצו פרעות. כאן לא רוסיה הצארית“. חששם של היהודים התאמת. בפסח 1920 התחולל הפוגרום בירושלים בסיסמה: „הממשלה אתנו, טבח ביהודים!“. עשרות יהודים נרצחו, נשים נאנסו, בתי כנסת נשרפו, רכוש יהודי רב נשדד. במקום לפעול נגד הפורעים העדיף השלטון הבריטי להסתער על מאמצי היהודים להגן על עצמם. עשרות חברי הגנה יהודית עם זבובינסקי בראש נאסרו ונשק יהודי הוחרם. זה היה יסוד המדיניות הבריטית בארץ-ישראל; כך התחילה וכך נמשכה עד לחיסול המנדט הבריטי ב-1948.

מלחמת הערבים ביהודים היתה — לדעתם — מוצדקת והם ראו חובה לעצמם לתמוך בה. ראשי השלטון תמכו בנסיגות התפרצות הערבים: בשנת 1921 וב-1929. בכל פעם כאשר חזון הבית הלאומי היהודי הראה סימני הצלחה, היו הערבים מגיבים מיד בפרעות, שהגיעו לשיא בשנת 1936, שהתחלו בהתנקשויות ביהודים, אך במרוצת הזמן הפכו למרידה נגד השלטון הבריטי. חגי אמין אל חוסייני, שהיה בינתיים למופתי של ירושלים ומנהיג הלאומנות הערבית, עמד בראש מעשי המרד. הוא פנה לעזרת גרמניה הנאצית ואיטליה הפאשיסטית וזעגה ביד רחבה. נשק שתי מדינות הציר זרם ארצה לידי הערבים בכמויות גדולות. מאחורי המופתי התייצבו התנועות הערביות הלאומניות בשאר ארצות ערב. או אימצה לה לונדון את מדיניות הפיוס המפורסמת. שעה שמדיניה ניסו לפייס את היטלר והחרישו נוכח תעלוליו באירופה, ניתן רמז לירושלים ולמיניסטריון המושבות לפתוח בפיוס הערבים כדי לרכוש את לבם לקראת מלחמת העולם השנייה, שנראתה כבר לרבים כבלתי-גמועת.

מארץ המנדט הבריטי למדינת ישראל

בשנת 1939 תקע מלקולם מקדונלד, שר המושבות הבריטי, את המסמר האחרון בארון-המתים בו עמדה בריטניה לקבור את התקוות הגדולות של הציונות. „הספר הלבן“ שהוציא שם קץ לכל רעיון הבית הלאומי; הוא צימצם את העלייה ארצה ל-75 אלף במשך 5 שנים, תוך הפסקתה הגמורה אחרי תקופה זאת, הוא אסר על מכירת קרקעות ליהודים ברוב חלקי הארץ והתחייב להקים „מדינה פלשתינאית“, שפירושה היה מדינה ערבית. אבל למרות מאמצי פיוס אלה הוכיחו הערבים עצמם כפויי-טובה ובגדו בבריטניה כאשר פרצה מלחמת העולם השנייה. חגי אמין אל חוסייני מצא מקלט בברלין ומשם זיהל את מרד העולם הערבי נגד בריטניה. ארצות ערב בגדו בגידה מתועבת במיטיביהם הבריטים. בן-הברית היחיד במזרח הקרוב נשאר בחמש שנות המלחמה, רק הישוב היהודי הקטן בארץ-ישראל. הערבים בגדו גם בדמוקרטיה והתגעגעו לחסות המשטרים הפאשיסטיים. אך-על-פי-כן

כשנסתיימה המלחמה והעולם ניצב נדהם נוכח ממדי השואה של יהודי אירופה, המשיכה בריטניה בקו הפיוס שלה לגבי הערבים.

אנגליה הבינה שהשנים הבאות תהיינה שנות השתחררות של עמים מעול הקולוניאליזם ולכן היא היתה מוכנה לעשות הכל כדי לספק שאיפות הערבים... בערבים שאיפות אלה, על חשבון היהודים. הבריטים חזרו לביצוע מדיניות הספר הלבן של מקדונלד כאילו בינתיים לא קרה דבר, כאילו לא נטבחו 6 מיליון יהודים, כאילו לא נשאר באירופה רבבות פליטי החרב הנאצית שהתדפקו על שערי ארץ-ישראל, כאילו לא עבר על העם היהודי הזעזוע הגדול ביותר בתולדותיו. הם היו מוכנים להסגיר שוב את הישוב בידי הרוב הערבי. אבל כאן, בפעם הראשונה מזה 30 שנה, קרה משהו בלתי צפוי: היהודים התחילו להתקומם נגד מזימות השלטון והרימו נגדו את נשקם. על סגירת שערי הארץ, השיבו בזרם העפלה אדיר. בארץ עצמה הפכו מעוזי השלטון מטרה להתנקשויות שלא ידעו רחמים. היהודים הכריזו שלא יותרו על זכותם לחיים עצמאיים במולדת אבותיהם. הם תבעו מדינה יהודית.

המדינה נולדה ב־14 במאי 1948, 16 שעות לפני שהנציב העליון הבריטי האחרון הפליג מחופי ארץ-ישראל על מנת לא לשוב. עמו הפליגו אלפי שוטרים, חיילים ופקידים שלא האמינו כי 600 אלף יהודים יוכלו לעמוד מול שבע מדינות ערב מצויידות במיטב הנשק המודרני, עשירות בצבא, בחילות אוויר ובטנקים.

חלפה רק שנה אחת והדגל הבריטי התחיל להתנוסס שוב בארץ-המנדט, הפעם על בנין שגרירות בריטניה אחרי שהכירה במדינת ישראל. הציבור הבריטי נדהם מהצלחתם של היהודים. לא רק שניצחו במלחמה את הערבים, אלא גם הצליחו להקים ממשלה דימוקראטית, קלטו מיליוני אחים ועשו גדולות בפיתוח הארץ במלחמה במדבר. בציבור הבריטי התחילו הרהורי חרטה. בין אלה שעוקבים בענין יוצא מגדר הרגיל אחרי המתרחש בישראל, נמצאים אותם הבריטים ששירתו פעם כאן. הם התחילו לבוא לביקורים הנה, להיזכר בעבר, ולתהות על התמורות שחלו בארץ. ענין רב בפגישות עם הבריטים האלה, בדעותיהם וברשמיהם.

הלום ושברו

סידני מודי הוא בן 78. הוא בא לבקר בישראל עם אשתו ושניהם הירבו לטייל בערי הארץ ובמושבותיה. בטבריה בילו שעות ארוכות על שפת הכנרת; בצפת שוטטו בחצר הסראיה העתיקה ובין בניני בית בוסל; בירושלים באו למושב הגרמנית ולקטמון ומצפה אבוטור השקיפו על העיר העתיקה; בבאר שבע עמדו מהורהרים ליד בית הקברות הבריטי במבואת העיר.

תקופת-חיים של 46 שנים התקפלה במחשבות שחלפו באותם רגעים במוחו של סידני מודי, המושל הצבאי הבריטי הראשון של צפת בשנת-1918 וכעבור מספר שנים — המזכיר הראשי של ממשלת פלשתינה המנדטורית ואף ממלא מקום הנציב העליון בתקופות מסויימות. 22 שנים שירת מודי בארץ הזאת, הכיר מאין כמוהו את מנהגיה, מנהיגיה, דרכיה ובעיותיה. לכן כל אתר ואתר כאן, כל פגישה מקרית, עוררו בו מבוך וזכרונות מתקופה מאושרת מאד של חייו. כאשר ניגש אליו, עת ששוטט בחצר בית החולים הסקוטי בטבריה. יהודי כסוף-שער שחיבקו בהתרגשות בהציגו עצמו כאחד מראשוני השוטרים היהודים בגליל שגוייסו על ידי מודי לפני 46 שנים, נזכר האורח הבריטי בסיוורים שערך על סוס בין הרי הגליל כשלימינו רוכב אותו שוטר. אז היו בגליל 14 ישובים יהודים ו־62 כפרים ערבים ומטרת הסיוורים היתה להטביע בתודעת התושבים כי במקום השלטון הטורקי הרקוב, פורש עכשיו עליהם את כנפיו שלטון אירופי נאור.

„מאז פשט הגליל צורה ולבש צורה, ופניו נשתנו עד לבלי היכר“, אומר לי מודי שאינו מתבייש להודות כי מאז עבר ב־1948 לפנסיה, אחרי 30 שנות שירות קולוניאלי, הוא נמשך לישראל בכוח סמוי. המושל לשעבר של צפת הגר עתה-בסקוטלנד, שם הוא עוסק

ביגדול תות שדה ותות פטל, אוהב גוף זה, שמש זאת ואת הארץ אליה בא לראשונה אחרי גמר חוק לימודיו באוקספורד ואחרי שירות בחזית צרפת במלחמת העולם הראשונה. מגעו הראשון עם המזרח הקרוב היה בשנת 1915, כאשר מטעמי בריאות הועבר לשירות צבאי במצרים. עם הגנרל אלגבי עשה את הדרך מתעלת סואץ והשתתף בציבוש באר-שבט, שהיתה אז עירייה נידחת. את תפילת חג המולד של 1917 ערך בבית לחם. מאז נשאר בארץ-ישראל, בשירות ממשלתי רצוף. לצפת, הגיע מטבריה אחרי רכיבה על סוס במשך 6 שעות; "צפת היתה וגשאה פנינת הגליל ואין תימה שהנציב העליון הראשון, סיר הרברט סמואל, היה נמשך לעיר זו כשהיה מתפנה מטרדותיו בירושלים".

מתופשתו הראשונה באנגליה חזר מודי עם רעייתו הצעירה, בתו של מי שהיה לפני מלחמת העולם הראשונה ראש המיסיון הסקוטי בטבריה. עתה ליוותה אותו רעייתו במסעו לארץ בה נולדו 3 בנותיהם.

מצפת הועבר מודי בשנת 1924 לתפקיד מושל נפת רמלה. את הישגו הגדול ברמלה הוא רואה בסלילת קטע של הכביש לירושלים הקיים עד היום.

אחרי שירות ברמלה, באו 15 שנות שירות במזכירות הראשית של הממשלה בירושלים בה היה מודי כפוף למעצבי המדיניות הבריטית בעולם הערבי: סיר גילברט קלייטון, סיר מארק יאנג, סיר ג'ורג' סיימס, סיר הארי לוק, באוגוסט 1929, כאשר פרצו בירושלים מהומות נגד יהודים, היה מודי הפקיד הבריטי השני במעלה בממשלה. הנציב העליון, סיר ג'והן צ'נסלור, נמצא בחופשת-מולדת, וכאשר ההמון הערבי המוסת יצא מתפילה במיסגד עומר והסתער על יהודים, איבד מ. מ. הנציב מר הארי לוק את עשתונותיו בגלל העדר צבא וכוח משטרה מספיק. אותו יום חרוט בזכרונו של מודי: "המון ערבי התאסף לפני בנין המזכירות הראשית של הממשלה. מכיוון הבתים היהודיים בסביבה נשמעו צעקות. החלטתי להביא למקום את המופתי, תג' אמין אל חוסייני, ולבקשו להשקיט את הרוחות. שכנעתי את המופתי לבוא אתי אך כאשר באנו לשער שכם והמופתי ניסה לדבר אל ההמון, לא נשמע לו איש. הכל צרחו וגופפו במקלות. אז יעצתי ללוק שיוציק צבא ממצרים. למחרת, בשבת, הגיעו שני מטוסים, ובכל אחד 25 חיילים. רק ביום ב' הגיע גודד שלם ברכבת". מודי מספר כיצד הוחלט בשנת 1937 לאסור את המופתי בגלל אירגון המרד הערבי והתחברות אל גרמניה ואיטליה, אבל המופתי נמלט אז בלבוש אשה. "הוא היה במיסגה, המקום הוקף אך משום מה לא נשמרה אחת היציאות מרוב ערבוביה והוא נמלט דרכה". אחרי פרוץ מלחמת העולם השנייה, הועבר מודי למאריציוס כממלא מקום המושל הכללי של האי. בתקופת שירותו שם הפך האי מקלט לאלפי המפעילים היהודים שהבריטים אסרו על כניסתם לארץ-ישראל.

בסכמו את הרשמים מביקורו בישראל, אמר מודי: "בשוטטי כאן, וביחוד בגליל ובירושלים, המוכרים לי כישובי מולדתי, אינני מתרגש ממגע עם המקומות הקדושים. ההתרגשות באה עלי מהמגע עם הגוף, ההרים והעמקים נשארו כפי שהיו ורק כוסו אנשים חדשים וישובים חדשים. טוב לשוטט שוב בתוך הערים הישנות ולהיזכר באותם הימים ולהיזכח שזוכרים אותי לטובה". אם להיות גלוי-לב, לא העליתי על דעתי אפשרות כזאת. בדיוק כפי שלא האמינו בכך היהודים עצמם, ובינינו לבין עצמנו, פחות מכולם האמינו בכך ציונים דגולים רבים. את מימרתו של וייצמן על "ארץ-ישראל יהודית כשם שאנגליה היא אנגלית", קיבלו היהודים כסיסמה מרתקת, אחת מגי רבות שרווחו אז בין הציבור היהודי. עלי השפיע סיר הרברט סמואל, יהודי גדול ובריטי גדול, שהאמין בבית לאומי בתוך ארץ-ישראל בה יחיו שני העמים בשלום, למען קידומה והחייאת האידיאלים הנשגבים של התנ"ך". אלאן בריגס היה בן 18 כאשר התגייס באנגליה למשטרת פלשתינה. הוא בא הנה ב-1945 ונשאר עד סיום המנדט הבריטי. הוא שירת בירושלים, בכפר ויתקין ותל-אביב. בריגס שימש שומרי-ראש לחברי הוועדה האנגלו-אמריקאית שחיפשה דרכים לפתרון הבעייה הארץ-ישראלית; ליווה את ריצ'ארד קרוסמן כאשר זה יצא לפגישה עם פרוץ וייצמן

ברחובות; נמנה עם צוות מכוניות משורינות שסיירו בתל-אביב ימים ולילות בעיצומה של מלחמת המחתרת היהודית נגד השלטון המנדטורי. מזה שנים רצה בריגס לבקר במדינת ישראל ולראות מה השתנה מאז עזבה. אהוד בר-יהודה, מזכיר ארגון השוטרים היהודים מתקופת המנדט בישראל, קרא ברבעון אירגון השוטרים הבריטיים ששירתו במשטרת פלשתינה, כי בריגס מתעתד לבוא והזמינו להתארח בביתו ברמת-גן.

„אירופה, אירופה!“

כאשר ירד בריגס מן המטוס ונפגש עם בריהודה, היו המלים הראשונות של האורח: „אני זוכר הכל כאילו עזבתי את הארץ רק אתמול“. בדרך לרמת-גן זיהה כל קטע של כביש, כל ישוב ישן. כאשר בא למחרת לתל אביב לא נוקק למורה דרך. רחובותיה של תל אביב עדיין נהירים לו מאד. הוא הלך לראות את הבית בו התגורר והופתע להיווכח כי כיום שוכן בו המטה הארצי של משטרת ישראל. הוא הלך לחפש בית-קפה קטן ברחוב מקווה ישראל בו היה רגיל ללגום משקה. בית-הקפה ניצב עדיין במקומו אלא שבעליו התחלפו. מתל אביב נסע בריגס לירושלים, סייר בכיכר ציון, בא למגרש הרוסים, מצא שכאן השתנה מעט, עבר לאורך רחוב סט. ז'וליאן, מלון המלך דוד ובגין הצעירים הנוצרים לא השתנו בעיניו כלל.

נפגשתי עם בריגס בבית-קפה בתל אביב, במסיבה שערכו לו חבריו היהודים לשעבר. במסיבה הועלו זכרונות, הוזכר החי משותף, הרפתקאות, מאורעות. בריגס הביט משתאה בהמונים שורמו ברחוב התל אביבי השוקק, ושרק המיעוט מבין אלה שעוברים בו זוכר עדיין את המנדט הבריטי ואת המשוריינים שבהם התרוצץ כאן, ומילמל: „הרי זאת אירופה, במדינת ישראל“.

אפתעות דניאל דיי

לפני 21 שנים היה דניאל דיי ממונה על הבולשת במשטרת תל אביב והוא היה מופקד על הלחימה בטרור. אחד מתפקידיו היה ללכוד את אנשי האירגון הצבאי הלאומי שפתח אותו זמן במרד נגד השלטון הבריטי. באחד הלילות הנאים של אביב 1944, הקיף דיי בראש יחידת שוטרים מזוינים את הבית ברחוב מרכז בעלי מלאכה 6 בתל אביב, נכנס לדירת משפחת אפרים זלמן דרונר ושאל לצבי הבן השני בין ארבעה בניו של מר דרונר. דיי החזיק בידיו פנס-כיס, לחגורותו היה צמוד אקדה. מאחוריו ניראו שוטרים בריטיים חמושים בתת-מקלעים. דיי פקד על צבי דרונר להתלבש ולבוא עמו. צבי, סטודנט למשפטים, חיבק את רעייתו, שנישא לה חמישה ימים קודם לכן, ונפרד מהוריו ואחיו. בתוך הוכנס למכונית-משטרה בלי שיעלה אותו רגע על הדעת כי לא יראה עוד לעולם את אביו ואת אחיו, יחיאל, ואילו את אמו, רעייתו ושני אחיו האחרים — יזכה לראות שוב רק כעבור ארבע שנים.

דיי הביא את דרונר למטה משטרת תל אביב ברחוב השחר, שם לקחו מן העציר חפציו האישיים. מתל אביב הועבר דרונר למאסר קצר במשטרת בית-דגון עד שהוצאה נגדו פקודת מעצר אדמיניסטרטיבי והוא נשלח לבית הסוהר המרכזי בעכו. אחרי שבועות של מעצר בעכו הועברו צבי דרונר ופעילים אחרים של אצ"ל למחנה המעצר בלטרון. לילה אחד הובאו, כבולים איש לרעהו, דרונר ועוד 250 חשודים בפעולות טרור, לשדה התעופה בלוד, הוכנסו למטוסים צבאיים בריטיים והועברו למעצר באריטריאה. אחרי אריטריאה באו שנות מעצר בסודן ובקניה. הם שוחררו רק אחרי הקמת מדינת ישראל.

באחד הימים נודע לי כי דניאל דיי הגיע לביקור בישראל ואז עלה בדעתי רעיון לנסות להפגישו עם דרונר שהיה ב-1944 ראש שירות המודיעין של אצ"ל וכיום הוא עורך-דין מצליח בתל אביב. דרונר נתן מיד הסכמתו לפגישה והציע לקיים אותה בדירתו. כשבאתי

לדיי, למלוגו, והעליתי בפניו את הרעיון, נראה ברצף הראשון נבוך, אך גילה רוח ספורטיבית מופתית בהסכימו לבלות ערב אצל אדם שתייב לנטור לו סינה על ששיבר את חייו. אותו ערב הקישו דיי ודרונר כוסות לסימן ידידות. הם לחצו ידיים ומדדו במבטי סקרנות איש רעהו. דיי לתץ ממושכות את ידה של חנה דרונר, כיום אם לשלושה ילדים, כאשר היא אמרה לו: „אני זוכרת אותך יפה כיצד ניצבת בחדרנו והמתנת לצבי. אני זוכרת כיצד היית בא אלינו בשבועות הבאים ושואל היכן גיסי יחיאל“.

היתה זאת פגישה משובצת וזכרונות וגילויים. שעה רדפה שעה ודיי ודרונר לא פסקו מלהעלות זכרונות. אולם אפתעתו הגדולה של הבריטי היתה כאשר באה התשובה לשאלתו על אחיו של דרונר, יחיאל, שחיפשו ימים רבים ללא הצלחה. הוא שמע בפעם הראשונה נוסח חדש של פרשת דב רוזנבאום, טכנאי בן 24 שנעצר בדצמבר 1946 עם שני חברים כשברשותם סצנות, תח"מקלע, שני אקדחים ושוטים. היה זה בלילה בו הולקו על ידי אצ"ל קציני צבא בריטיים כתגובה על עונש-מלקות שפסק שופט בריטי לאיש אצ"ל עצור. דב רוזנבאום ושני חבריו נידונו למוות והוצאו להורג באפריל 1947. בכל שעות החקירה אחרי המעצר טען רוזנבאום כי הוא גלמוד אין לו קרובים. לפני הוצאתו להורג לא בא איש להיפרד ממנו. שום קרוב לא השתתף בהלחיתו בצפת.

אותו ערב שמע דיי כי דב רוזנבאום לא היה אלא יחיאל דרונר, אחיו הצעיר של צבי דרונר שדיי חיפש אחריו בלהיטות כזאת. יחיאל לא גילה את זיהותו האמיתית כדי לא לגרום צרות למשפחתו, ובעיקר כדי לא להפריע במאמצים שנעשו לשחרר את צבי ממעצרו באפריקה. חרשים אחדים אחרי תלייתו של יחיאל, נשבר לבו של האב והוא נפטר מרוב צער. בהמשך הערב זכה דיי באפתעה נוספת משנודע לו כי אחד הגידונים למוות בפריצת בית הסוהר בעכו (מאי 1947), הוא אחיה של חנה דרונר וגיטו של צבי, מנחם אוסטרוביץ'. הוא ניגב אגלי זיעה ממצחו והזכיר נשכחות:

„שוטרים בריטים לא מעטים רכשו אהרה ל„הגנה“, אבל לא היה ביניהם איש שאהד את אצ"ל ועל אחת כמה וכמה — לא את לחי“. תחת פיקודי עמד צוות של בלשים יהודים...“.

דרונר: עשרה במספר.

דיי: בדיוק. אני רואה שהיית בקי בדרכי עבודתי. היו בהם שוטרים שעליהם ידעתי כי הם אנשי „ההגנה“, היו בהם שחשתי כי הם משתפים פעולה עם אצ"ל. בהתאם להרכב זה הייתי משתמש בהם לתפקיד. אלה שחשתי לאוהדי אצ"ל, הייתי מכניס בסוד הפעולות נגד „ההגנה“, ובאנשי „ההגנה“ הייתי משתמש בפעולות נגד אצ"ל.

דרונר: לאנשים שלי שעבדו תחת פיקודך במשרדה היה מפתח לכספת של הניירות הסודיים שלך. מהם נודע לנו, למשל, כי איש אצ"ל ואקסמאן הוא סוכן הבולשת. דיי: אלי הטוב! ואקסמאן היה אמנם סוכן שלנו, אבל אני מוכרח לציין שבדרך-כלל לא היו לכם הרבה פרובוקאטורים, אך לא תמיד דייתם בידיעותיכם. סבלתם גם מהזיות וחשדות-שוא.

דרונר: אז, כאשר לחמת בנו, האם האמנת כי תקום מדינה יהודית?

דיי: אהיה גלוי-לב: ידעתי כי אירגוני המחתרת היהודיים מורכבים מלוחמים אמיצים. ידעתי גם שיש נשק בלתי-חוקי בכמויות נכבדות. אבל לא האמנתי שמול שבע מדינות ערב, מצויידות במיטב הנשק, עשירות בצבא מאומן ובעזרת מדריכים זרים, יוכל להתחזק מעמד האימון המחתרתי של היהודים.

דרונר: האם נכון שהיו בכם אנשים שהאמינו כי היהודים יאלצו בסופו של דבר להתחנן בפני הבריטים לחזור ולהציל את הישוב היהודי?

דיי: אינני סבור שהיו כאלה. היכרנו את היהודים היטב וידענו שהגאווה הלאומית נגיאת אוחם מכך. כאשר חזרתי לאנגליה ונסתיימה ההפוגה השנייה, הייתי משוכנע כי מדינת ישראל היא עובדה שאין לשנותה.

את הרגשות של עשרות הבריטים מעובדי המנדאט לשעבר המבקרים בישראל, הביע דניאל דיי במלים פשוטות: "מלאתי תפקיד שהוטל עלי. הארץ הזאת היא כמעט מולדתי השנייה. כאן ביליתי את היפות בשנות חיי. תמיד אתגעגע לנוף זה, לאקלים זה ולאנשים אלה. אני מרגיש כאילו חזרתי הביתה. כך הרגשתי כאשר יצאתי לפני 29 שנים בפעם הראשונה מארץ-ישראל לחופש מולדת וראיתי שוב את המידרונים הירוקים של אנגליה".

